

Průběh a důsledky řecké krize

Nikola Karasová

Před vypuknutím dluhové krize v roce 2009 prožilo Řecko více než jedno desetiletí ve znamení hospodářského růstu a rozvoje. I proto následná krize se svou tvrdostí a razancí překvapila řeckou veřejnost a zastihla politickou reprezentaci země nepřipravenou, a jak se záhy ukázalo, také neschopnou efektivně reagovat na nastalou situaci. Se zhoršujícím se ekonomickým stavem země a rostoucím sociálním napětím se část společnosti postavila proti rozhodnutím vlády a následně dala vzniknout neobvykle silné vlně radikalismu a násilí.

Řeckou krizi dnes již nelze chápat pouze z hlediska negativního ekonomického vývoje v zemi, nýbrž především jako krizi politickou a sociální. Podle řecké politoložky Ritsy Panagiotu se Řecko ocitlo v pozici země „ve volném pádu, zažívající nebyvalý ekonomický kolaps, dezintegraci své infrastruktury, degeneraci politického systému a rozpad sociální struktury“.¹ V kontextu předchozího optimistického vývoje řecké ekonomiky a ve srovnání s rozsahem škod, které globální ekonomická recese způsobila zbylým členům Evropské unie, lze Řecko hodnotit jako ojedinělý případ, v němž pouhé ekonomické vysvětlení krize není dostačující.

Cílem tohoto článku je postihnout příčiny a projevy řecké krize a její politické a společenské dopady v celé jejich komplexnosti. Zároveň bych zde chtěla poukázat na existenci hlubších kořenů současných problémů Řecka, které vycházejí ze základů řeckého ekonomického, politického a sociálního modelu. Řecká krize bude analyzována ve svých obecných tendencích a z hlediska těchto tří zmíněných perspektiv, a to zejména na základě odborných politologických a ekonomických studií převážně řeckých autorů.

Ekonomický propad

Do povědomí řecké veřejnosti se rostoucí problémy ekonomiky státu dostaly po parlamentních volbách roku 2009. S nástupem sociálnědemokratické vlády Panhelénského socialistického hnutí (*Panellinio sosialistiko kinima*; PASOK) v čele s Georgiem Papandreu v říjnu téhož roku vyšlo najevo, že vyhlídky řeckého

1 Panagiotou (2013: 90).

hospodářství jsou mnohem negativnější, než jak je dosud prezentovala předchozí konzervativní vláda Nové demokracie (*Nea dimokratia*; ND) Kostase Karamanlise.² Záhy se navíc ukázalo, že také údaje o řeckém ekonomickém růstu předchozích let byly zavádějící, poněvadž byly do značné míry výsledkem krátkodobých hospodářských očekávání a dočasných investičních pobídek, za jakou lze považovat například organizaci letních olympijských her v Athénách roku 2004, a nikoli úspěšného ekonomického modelu či prohlubujícího se procesu konvergence v rámci eurozóny.³ Podíl viny na negativním stavu veřejných financí spočíval také na vládách Kostase Simitise, které již dříve ve snaze formálně dodržet maastrichtská kritéria a zlepšit obraz řeckého hospodářství upravovaly ekonomické ukazatele.⁴ Podle řeckého politologa Panagiotise Ioakimidise představovala maastrichtská kritéria drastický zásah EU do řecké ekonomiky doprovázený rostoucím dohledem evropských institucí nad hospodářskou politikou státu.⁵

Potíže se správou veřejných financí přitom provázely řeckou politikou celá desetiletí, což souviselo nejen s rostoucím zadlužením a vysokými deficity státního rozpočtu, ale i se zbytnělostí a neefektivitou veřejného sektoru.⁶ Podle řeckého ekonoma a politologa Georgia Pagulatose vlády v období po návratu Řecka k demokracii v roce 1974 (*metapolitefsi*) dlouhodobě ignorovaly potřebu měnové a fiskální stability a upevňovaly řeckou demokracii prostřednictvím posilování role státu v ekonomice a zvětšováním objemu financí určených na veřejné výdaje.⁷ Dnešní řecký dluh se začal vytvářet v osmdesátých letech 20. století, a i když od té doby zaznamenala fiskální politika země řadu pozitivních změn, přesto se otázka zadlužení vracela v pravidelných intervalech. Po prvním desetiletí spojeném s prudkým nárůstem veřejného dluhu došlo v devadesátých letech k jeho stabilizaci na úrovni přibližně 100 % HDP.⁸ Nové komplikace se začaly objevovat v souvislosti se vstupem Řecka do eurozóny, ale až finanční krize let 2007 a 2008 přinesla zásadní problémy s refinancováním řeckého dluhu.⁹

2 Za Karamanlisovy vlády se zadlužení Řecka zvýšilo z 98,9 % na 129,7 % HDP. Kathimerini (5. září 2013). Schodek místo dosud uváděného rozpočtového deficitu ve výši 9,4 % ve skutečnosti činil 15,4 %. Dinas - Rori (2013: 272).

3 Sklias - Maris (2013: 148).

4 Hradečný (2009: 591). Jak se následně ukázalo, EU si byla vědoma skutečnosti, že Athény falšují statistiky o svých hospodářských výsledcích a že neplní konvergenční kritéria, přesto bylo z různých důvodů přijetí Řecka do eurozóny vyhověno. Králová (2011).

5 Ioakimidis (2001: 81).

6 Sklias - Maris (2013: 149).

7 Pagoulatos (2005: 358-360).

8 Zatímco v roce 1970 činil řecký veřejný dluh 17,6 % HDP, v roce 1981 to bylo již 28,3 % a v roce 1986 neuvěřitelných 112 %. Ioakimidis (2001: 77).

9 Alogoskoufis (2012: 2).

V řeckém případě předcházela paradoxně vzniku ekonomické krize politická krize spojená se slabým mandátem vlády Kostase Karamanlise. Karamanlis proto v roce 2009 vypsal předčasné volby, vítězství z let 2004 a 2007 však neuhájil a moci se chopila Papandreova strana PASOK. Řecko dlouho odolávalo ekonomické nestabilitě, neboť řecké finanční instituce nebyly až na malé výjimky zasaženy hypoteční krizí.¹⁰ Zlom přišel s propuknutím dluhové krize v roce 2009, kdy v důsledku zamlčování pravého stavu věcí začala řecká ekonomika na mezinárodních trzích ztrácet svou důvěryhodnost. V dubnu 2010 došlo k výraznému snížení ratingu Řecka, a tím i k jeho faktickému vyloučení z finančních trhů.¹¹ Řecko se následně dostalo pod palbu kritiky na domácí a mezinárodní úrovni, ačkoli se tou dobou spolu s ním ve finanční tísní nacházela řada dalších evropských zemí.¹² Situaci v zemi prostřednictvím nižší poptávky po řeckém zboží a omezení přísunu zahraničních investic navíc dále negativně ovlivňoval vývoj na zahraničních trzích. Spolu s rostoucí nezaměstnaností se snižovala také domácí spotřeba. K zatížení státního rozpočtu rovněž přispěl propad v objemu finančních prostředků vybraných na daních a naopak nárůst výdajů na sociální dávky určené především na podporu v nezaměstnanosti.¹³

Špatná ekonomická situace přiměla Papandreovu vládu v květnu 2010 k podpisu první dohody o finanční pomoci, která byla dojednána se souhlasem členských států EU a pod vedením Evropské komise.¹⁴ Podmínkou poskytnutí půjčky, kterou spolufinancovaly Evropská unie, Mezinárodní měnový fond (MMF) a Evropská centrální banka (ECB), v kontextu dluhové krize souhrnně označované jako *trojka*, bylo plnění programu tvrdých úsporných opatření založených na škrtech ve státním rozpočtu a zvyšování daní.¹⁵ Požadavky *trojky* vůči řeckému státu byly ukotveny v memorandu o porozumění (dále jen memorandum; *mnimonio*). Jeho uzavření pro Řecko znamenalo první krok na cestě k ekonomické stabilizaci země, setkalo se však s nesouhlasem části řecké opozice a většiny obyvatel. Během květnového hlasování řeckého parlamentu dohodu podpořili poslanci PASOK a Lidové ortodoxní výzvy (*Laikos orthodoxos synagermos*; LAOS). Proti jejímu přijetí hlasovala většina poslanců ND, poslanci Koalice radikální levice – Sjednocené společenské fronty (*Synaspismos rizospastikis aristeras – enotiko kinoniko metopo*; SYRIZA) a Komunistické strany Řecka (*Kommunistiko komma Ellados*; KKE).¹⁶ Na protest

10 Zartaloudis (2014: 162–163).

11 Vlachou (2012: 171).

12 Alogoskoufis (2012: 2).

13 Katsikas (2012: 52).

14 Vlachou (2012: 171).

15 Katsikas (2012: 50).

16 Dinas – Rori (2013: 272).

proti memorandu se 5. května 2010 konala generální stávka doprovázená srážkami radikálů s pořádkovými složkami státu.¹⁷

Odhodlání evropských států poskytnout Řecku finanční pomoc vycházelo především z jejich obav o budoucnost společné evropské měny. Nejhorší krize řecké ekonomiky za období po pádu vojenské junty v roce 1974 vedla také k dosud největší destabilizaci eurozóny v historii Evropské hospodářské a měnové unie (EMU), která poukázala na její značnou zranitelnost a oživila otázku, zda je existence zásadních politických, ekonomických a sociálních rozdílů mezi jednotlivými členskými zeměmi slučitelná s jejich společnou měnovou politikou.¹⁸ Podle řecké politoložky Marie Markantonatu byl úsporný program původně zaměřen právě na zvýšení konkurenceschopnosti řecké ekonomiky a její atraktivity pro zahraniční investory s cílem eliminovat negativní vliv řecké krize na hospodaření ostatních členů eurozóny.¹⁹ Snažil se také předejít řeckému odchodu z EMU, jehož důsledky by mohly mít ještě ničivější účinek než setrvání Řecka v této organizaci.

Úsporná opatření přijatá řeckou vládou, která přinesla jisté krátkodobé úspěchy při snižování rozpočtového deficitu, vedla v konečné fázi k prohloubení recese. Na požadované strukturální reformy prakticky nedošlo.²⁰ V říjnu 2012 byla dojednána nová dohoda o finanční pomoci, která mimo jiné předpokládala zapojení soukromého sektoru do procesu restrukturalizace řeckého dluhu (*Private Sector Involvement*; PSI).²¹ Tento krok Papandreovy vlády se setkal s tvrdou kritikou řady odborníků a prudkou reakcí řeckých občanů. Vedle razantního nárůstu nezaměstnanosti totiž došlo mimo jiné k redukci reálných příjmů pracovníků ve veřejném sektoru o 20 až 50 % a především k omezení rozsahu a dostupnosti veřejných služeb.²² Nevoli v řecké společnosti vyvolal též plán vlády spustit dvě desetiletí odkládaný program privatizace některých státních podniků.²³ Vládní politika úspor během řecké krize vedla ke slučování a rušení škol i nemocnic. Situaci ve zdravotnictví zkomplikovalo zrušení největšího pojišťovacího fondu, Národní organizace pro poskytování zdravotních služeb (*Ethnikos organismos parochis ypiresion ygias*; EOPYY). Přibližně 28 % řeckých občanů tak ztratilo přístup ke zdravotnímu pojištění.²⁴

17 Vlachou (2012: 171).

18 Markantonatou (2013: 1).

19 Ibid.

20 Katsikas (2012: 50).

21 Ibid., 51.

22 Markantonatou (2013: 1).

23 Katsikas (2012: 51). Privatizace se nejvíce dotkly bankovního sektoru. Pagoulatos (2005: 358–360).

24 Fotiadis (2013).

S cílem zpomalit bezprostřední sociální dopad masového propouštění zaměstnanců ve veřejném sektoru byla otevřena možnost dočasně suspendovat část pracovníků, kteří sice museli uvolnit své pracovní pozice, následně ale mohli po dobu jednoho roku pobírat finanční podporu ve výši 75 % svého platu. Pokud si v dané časové lhůtě nedokázali najít nové zaměstnání, dostali automaticky výpověď. Tento postup vlády nenalezl u obyvatel mnoho pochopení. Podobný plán ministerstva školství na suspendování pracovníků v administrativě vysokých škol vedl v září 2013 k zahájení několik měsíců trvající stávky, která zcela ochromila běžný chod na dvou hlavních univerzitách v zemi stejně jako na dalších vysokoškolských pracovištích.²⁵

Navzdory veškerým ústupkům vstoupilo Řecko v roce 2014 již do sedmého roku ekonomické recese a pouze optimistické předpovědi mu pro tento rok slibovaly alespoň mírný hospodářský růst.²⁶ Zatímco řecká vláda vyhodnotila míru budoucího růstu na 0,6 %, OECD zveřejnila svůj vlastní odhad ve výši pouhých 0,4 %. Zároveň oznámila, že řecký dluh se nedostane pod hranici 160 % HDP před rokem 2020.²⁷ Jedním z nejpálčivějších problémů řecké ekonomiky je vysoká nezaměstnanost, která se na počátku roku 2014 pohybovala okolo 27 %, a především nezaměstnanost mladé generace dlouhodobě přesahující 50 % hranici.²⁸

Politický tlak trojky, která má v polovině roku 2014 poskytnout poslední díl zahraniční finanční pomoci, pokračuje.²⁹ Plánovaná vládní úsporná opatření zahrnují například zavedení nových daní z majetku nebo reformu státní správy, která do konce roku 2014 připraví o místo přibližně 15 tisíc zaměstnanců a povede k suspendování 12,5 tisíce dalších.³⁰ Velké kontroverze vzbudil též požadavek, aby řecká vláda přistoupila k zabavení nemovitostí, jejichž majitelé nejsou dlouhodobě schopni splácet hypotéku.³¹ Tato opatření patrně povedou k dalšímu zvyšování sociálního napětí a mohou mít podobně jako v uplynulém období vážné politické konsekvence. Před evropskými volbami v květnu 2014 oznámil vládní kabinet Antonise Samarase návrat Řecka na finanční trhy.³² Prodeji řeckých státních dluhopisů se krátce po jejich představení na světových burzách dařilo, nicméně stále není jisté, zda tím Řecko skutečně překonalo ekonomickou krizi.

25 Ibid.

26 BBC News (8. prosince 2013).

27 Fotiadis (2013).

28 Eurostat (2014). Též EL.STAT (2014).

29 BBC News (1. dubna 2014).

30 Fotiadis (2013).

31 Ibid.

32 Kathimerini (10. dubna 2014).

Politická krize

Úsporná opatření z roku 2010 vedla v Řecku k prohloubení recese a způsobila řadu nových sociálních problémů, přesto řecká vláda dále pokračuje v záchranném plánu s podobným obsahem.³³ Za neúspěchem řešení dluhové krize v Řecku stojí ekonomické i politické důvody. Chyby při vytváření úsporné politiky a reformem je možné přičíst jak na vrub řecké vlády, tak představitelů *troiky*. Podle Pantelise Skliase a Georgia Marise byly cíle programu na záchranu řeckého hospodářství příliš ambiciózní, protože očekávaly zásadní proměnu řeckého státu a ekonomiky v krátkém časovém období několika let.³⁴ Řecký ekonom a politolog Dimitrios Katsikas míní, že politická reprezentace EU podcenila situaci v Řecku, stejně jako míru jejího destabilizačního vlivu na eurozónu. Evropští politikové podle jeho názoru příliš často zneužívali otázku zadlužení Řecka v politickém boji na domácí scéně, čímž upřednostňovali národní zájmy před zájmy EU jako celku a upozadili princip vzájemné solidarity.³⁵

Významný díl viny pochopitelně nese řecká politická reprezentace, která v prvé řadě postrádala vůli prosadit potřebné reformy. Podle Skliase a Marise se řeckí politikové nechali oklamat dlouhodobým růstem řecké ekonomiky a nedokázali podpořit ekonomickou integraci Řecka do eurozóny novými politickými a institucionálními mechanismy.³⁶ Další autoři poukazují na neschopnost řeckého státu vyrovnat se s krizí z důvodu špatného nastavení tamního politického systému a státních institucí, jejichž funkčnost a efektivita je tradičně oslabována korupcí, klientelismem, populismem, partokracií a držením ochranné ruky politických stran nad určitými zájmovými skupinami.³⁷ Navíc nelze opomenout další specifikum řeckého politického systému, a totiž existenci politických dynastií, v jejímž důsledku se po většinu novodobé historie ve funkci předsedy vlády střídaly tři rodinné klany (*ikogeniokratia*) a mandát poslance se stal prakticky dědičnou záležitostí.³⁸

Podrobnou analýzu vlivu byrokratického klientelismu a partokracie na současný špatný stav řeckého veřejného sektoru a jejich značně populistického charakteru nabízí řecký politolog Christos Lyrintzis.³⁹ Řecký stát, v němž jsou státní

33 Markantonatou (2013: 2).

34 Sklias – Maris (2013: 144–145). Řecko se mělo osamostatnit od zahraniční finanční pomoci již v roce 2013. Katsikas (2012: 52).

35 Katsikas (2012: 53).

36 Sklias – Maris (2013: 144–145).

37 Ellinas (2013: 556–557). Podobně Zartaloudis (2014: 159–160). Podobně Katsikas (2012: 53). Podobně Markantonatou (2013: 3–4).

38 Tsivos (2011).

39 Lyrintzis (2011: 1–25).

centralismus a vysoká míra politizace státní správy tradiční záležitostí, expandoval v posledních třech desetiletích prakticky do všech sfér veřejného života. Pod kontrolu politických stran se tak dostaly nejen různé zájmové a odborové organizace, ale také státní správa, nebo dokonce univerzity. Toto umocnila nákladná sociální politika PASOK a snaha obou hlavních politických stran vytvářet nové veřejné instituce s primárním cílem uspokojit voliče, a nikoli naplnit důležitější funkcionální nebo hospodářská kritéria. Výsledkem této strategie byl „přebujelý a servilní“ veřejný sektor, který zaměstnával nadstandardně vysoké procento obyvatel.⁴⁰ Podle Pappase je krize v Řecku výsledkem jeho specifického politického systému „populistické demokracie“, v němž je populistická nejen strana, která je aktuálně u moci, ale zároveň i její hlavní soupeř, tedy opozice.⁴¹

Praxe, v níž politické strany zneužívaly svou moc k poskytování výhod a privilegií svým klientům výměnou za získání a udržení podpory voličů, zdeformovala podle Katsikase státní aparát, ale i podmínky podnikání v soukromé sféře.⁴² Lyrintzis uvádí, že podnikatelé často usilovali o navázání kontaktů s politiky nebo úředníky, aby dosáhli na půjčky a potřebná povolení nebo získali výnosné obchodní dohody.⁴³ V době krize byly řecké politické strany neochotné implementovat strukturální reformy zaměřené na veřejný a soukromý sektor proto, že by tím poškodily své vlastní politické klienty. Především levicové PASOK je považováno za stranu úzce provázanou s odbory a dalšími zájmovými skupinami. Katsikas míní, že neobstojí argumentace, podle níž se PASOK vyhýbalo neoliberačním strukturálním reformám navrženým troikou z ideologických důvodů, protože stejně negativně se vůči jejich zavedení vymezovala také pravcová ND. Hlavním důvodem odmítání reformů politickými stranami byla podle autora neochota narušit fungující klientelistický systém.⁴⁴

Podle Katsikase navíc řecká politická reprezentace v době krize neposkytla obyvatelstvu „národní vizi nebo dlouhodobý plán budoucího směřování Řecka, který by ospravedlnil a legitimizoval oběti, které si vyžádalo memorandum.“⁴⁵ Zároveň neproběhla veřejná debata, která by umožnila předem prodiskutovat plány vlády a případně se pokusila o nalezení alternativního postupu. Značná část veřejnosti tak získala dojem, že memorandum bylo na Řecko „uvaleno“ jeho mezinárodními věřiteli s podporou řeckého ministerského předsedy Papandrea, který

40 Ibid., 4–5.

41 Pappas (2013: 42).

42 Katsikas (2012: 54).

43 Lyrintzis (2011: 5).

44 Katsikas (2012: 54).

45 Ibid.

je „polovičním cizincem“ a který vyjádřením podpory memorandu zradil „řecké zájmy“.⁴⁶ K podobným výrokům se uchýlovali někteří politici ve snaze smýt ze sebe podíl viny za ekonomickou situaci v zemi, včetně Antonise Samarase, který nejprve záchranný plán pro Řecko odmítl, aby v něm následně v roli ministerského předsedy sám pokračoval.⁴⁷

Zcela zásadní pro pochopení celého problému je role tzv. cizího faktoru (*xenos paragontas*) v současné řecké krizi. Podle české historičky Kateřiny Králové byl vývoj novořeckého státu vždy definován nejen politickou nestabilitou, ale také silnou politickou a ekonomickou závislostí Řecka na jeho zahraničních spojencích.⁴⁸ Vedle z toho plynoucí nechuti k zasahování velmocí do vnitřních záležitostí státu je v Řecku u stoupců levice především v souvislosti s řeckou občanskou válkou hluboce zakořeněn antiamerikanismus.⁴⁹ K oživení antiamerických nálad došlo s rozpadem Jugoslávie, kdy řecké obyvatelstvo s ohledem na tradiční srbsko-řecké spojení odsoudilo vystoupení USA, potažmo NATO v neprospěch Srbska.⁵⁰ Mnohé řecké politické strany byly v minulosti programově protizápadně orientované. Hlasitým kritikem EU, USA a NATO bylo dlouhodobě především PASOK.⁵¹

Hledání vnějšího nepřítele Řecka bylo ze strany řeckých politiků pochopitelně zjevným populismem, zatímco skutečné jádro problému, totiž nefunkčnost řeckého ekonomického modelu a nedokonalost jeho politického systému, bylo odsunuto zcela do pozadí. Populisté snadno nacházeli viníky v domácích i zahraničních politicích, v globalizaci, kapitalismu, korporacích, v krajních případech také v údajném sionistickém spiknutí, a v obecném smyslu ve všech a ve všem, co stojí proti zájmům „lidu“.⁵² Předseda radikálně levicové strany SYRIZA Alexis Tsipras v lednu 2012 prohlásil, že politikové, kteří podpořili přijetí memoranda, jsou „menšími Řeky“ než zbytek národa.⁵³

V posledních letech tak začal řecký politický systém u řeckého obyvatelstva dramaticky ztrácet legitimitu, což vedlo mimo jiné k nárůstu případů veřejných útoků proti politikům a narušování průběhu veřejných oslav a manifestací. Kyperský politolog Antonis Ellinas jako příklad uvádí řecký státní svátek 28. října 2011, jehož oslavy byly přerušeny masovými protesty proti vládě a memorandu.⁵⁴ Na snižování

46 Doxiadis – Matsaganis (2012: 11–12).

47 Ibid.

48 Králová (2011).

49 Podrobněji Stefanidis (2007). Podobně Botsiou (2007).

50 Hradečný (2009: 588).

51 Zartaloudis (2014: 159).

52 Doxiadis – Matsaganis (2012: 12).

53 To Vima (20. února 2012).

54 Ellinas (2013: 556). Podobně Verney – Bosco (2013: 404).

legitimity politického systému poukazuje také politoložka Susannah Verney, podle níž v Řecku tradičně vysoká volební účast zaznamenala v posledních letech výrazný propad.⁵⁵ Krize politického systému Řecka podle Ellinase byla evidentní již v roce 2008, kdy zabití patnáctiletého Alexise Grigoropula příslušníkem policie odstartovalo několik týdnů trvající vlnu nepokojů často označovanou jako *dekemvriana*.⁵⁶

Za pomyslný vrchol radikalizace řecké společnosti lze zatím považovat dvojí parlamentní volby roku 2012, které po téměř čtyřiceti letech od základů a patrně také nezvratně proměnily politickou scénu Řecka. Strany PASOK a ND, které hrály významnou úlohu při určování politického vývoje země v období *metapolitefsi*, v květnu 2012 dramaticky propadly co do počtu hlasů. Dohromady získaly pouhých 35,6 % hlasů, přitom ještě v roce 2009 to bylo 77,4 %, a i v tomto případě se jednalo o jeden z nejhorších volebních výsledků v jejich historii.⁵⁷ Pád PASOK byl ještě strmější než v případě vítězné ND: PASOK ve srovnání s předešlými parlamentními volbami roku 2009 získalo přibližně o 70 % hlasů méně. Ale i pokles hlasů ND (zhruba o 48 %) byl překvapivý vzhledem k tomu, že s výjimkou půlročního působení v přechodné koaliční Papadimově vládě (2011–2012) byla strana od roku 2009 v opozici.⁵⁸ Za jejich volebním propadem bezesporu stála skutečnost, že představitelé těchto dvou stran v uplynulých desetiletích spravovali zemi, a nesli proto odpovědnost za její současný stav. Totální neúspěch PASOK zapříčinil, že se ND fakticky stala jedinou politickou stranou zastávající proevropská stanoviska.⁵⁹

Nejvýraznější vzestup zaznamenala radikálně levicová SYRIZA, která v porovnání s výsledkem z roku 2009 zvýšila svůj podíl z 4,6 % na 16,8 % hlasů, a stala se tak neformálním vítězem voleb.⁶⁰ SYRIZA, která spojuje různá radikální levicová křídla, včetně skupin marxistů, maoistů či trockistů, ve svém programu silně akcentovala možnost vystoupení Řecka z EU.⁶¹ Dařilo se také KKE a Antikapitalistické levicové spolupráci pro převrat (*Antikapitalistiki aristeri synergasia gia tin anatropi*; ANTARSYA).⁶² Velké překvapení přinesly antiimigrační a krajně pravicové strany, a to nově vzniklá populistická strana Nezávislí Řekové (*Anexartiti Ellines*; ANEL), která skončila čtvrtá s 10,6 % hlasů, a Lidový svaz – Zlatý úsvit (*Laikos*

55 Verney (2012: 198–199).

56 Prosincové násilnosti mezi levicovou mládeží a policií získaly pojmenování *dekemvriana* s odkazem na bitvu o Athény v prosinci 1944. Ellinas (2013: 556).

57 Doxiadis – Matsaganis (2012: 9).

58 Verney – Bosco (2013: 416). Papadimova vláda překlenula období od Papandreovy rezignace v listopadu 2011 do ustavení vlády Antonia Samarase po červnových volbách 2012. Katsikas (2012: 51).

59 Dinas – Rori (2013: 270).

60 Ypurgio esoterikon (2014).

61 Dinas – Rori (2013: 271).

62 Doxiadis – Matsaganis (2012: 14–15).

Syndesmos – Chrysi Avgi; XA), který zaznamenal prudký nárůst z 0,3 % hlasů v roce 2009 na téměř 7 %.⁶³ Neúspěšná byla naopak LAOS, která podpořila vznik Papadimovy vlády a přijetí memoranda.⁶⁴ Z dalších politických stran se v květnu 2012 se 6,1 % hlasů do parlamentu probojovala pouze Demokratická levice (*Dimokratiki aristera; DIMAR*), která vznikla v červnu 2010 odtržením od SYRIZA.⁶⁵

Vzhledem k tomu, že tři nejsilnější strany vzešlé z květnových voleb 2012, ND, SYRIZA a PASOK, nedokázaly sestavit vládu, kterou by podpořila většina poslanců, byly na červen 2012 vypsány nové parlamentní volby.⁶⁶ Z nich jako nejsilnější politické strany vzešly ND (29,7 %) a SYRIZA (26,9 %).⁶⁷ Po volbách byla sestavena koaliční vláda v čele s ND a jejím lídrem Antonisem Samarasem jako ministerským předsedou doplněná o zástupce PASOK a DIMAR.⁶⁸ Vláda, která v součtu získala 48,2 % hlasů, disponovala v řeckém parlamentu téměř třemi pětinami mandátů (179 z 300). Do opozice odešly strany SYRIZA (71), ANEL (20), XA (18) a KKE (12), tedy výhradně radikální či extremistická uskupení.⁶⁹

Politické strany a řecká společnost

Imigrační krize a poté ekonomický propad a mezinárodní „ponížení“ Řecka před jeho evropskými partnery posílily v politice „patologické“ jevy, jakými jsou politické násilí, populismus, vypjatý nacionalismus, rasismus, xenofobie nebo extremismus.⁷⁰ Tyto společenské změny ovlivnily skladbu protestujících, kteří se účastnili demonstrací. Dobře organizované členy odborů a komunistické levice doplnila nově vzniklá radikální sociální hnutí s netradičními metodami odporu.⁷¹ Do demonstrací se navíc zapojili běžní občané, často středostavovští voliči ND či PASOK, což v předešlém období nebylo zdaleka obvyklé.⁷²

Názorový posun, který v řecké společnosti nastal vlivem ekonomické a imigrační krize, lze nejlépe ilustrovat pomocí výsledků průzkumů veřejného mínění.

63 Ypurgio esoterikon (2014).

64 Verney – Bosco (2013: 416).

65 Dinas – Rori (2013: 275).

66 Doxiadis – Matsaganis (2012: 17).

67 Ypurgio esoterikon (2014).

68 Ibid.

69 Doxiadis – Matsaganis (2012: 17).

70 Zartaloudis (2014: 165–166).

71 Jednalo se především o tzv. hnutí rozhořčených (*aganaktismeni*) a nové metody spojené s využíváním sociálních sítí a s obsazováním veřejných prostor za účelem politického protestu, které přispěly k větší flexibilitě demonstrujících. Doxiadis – Matsaganis (2012: 13).

72 Tsivos (2011).

Z průzkumu společnosti *TNS Icap* z července 2012 vyplývá, že 93 % respondentů považovalo řecký národ za tradičně pohostinný a tolerantní vůči jiným národnostem a rasám.⁷³ V rozporu s těmito údaji byly výsledky téhož výzkumu ohledně postoje Řeků k imigrační problematice. Zatímco v roce 2011 se 59 % Řeků vyjádřilo odmítavě vůči imigrantům z méně rozvinutých zemí světa do Řecka, v následujícím roce to bylo již 68 %. Dále se 63 % Řeků domnívalo, že jejich národ je ve srovnání s jinými národy „v mnoha ohledech lepší“ (v roce 2011 jen 43 %). Podpořit politiku vlastního státu bez ohledu na to, zda ji lze považovat za správnou nebo špatnou bylo připraveno 65 % Řeků (v roce 2011 pouze 41 % respondentů).

Průzkum *Public Issue* z ledna 2010 se zaměřil na problém přistěhovalectví.⁷⁴ Mimo jiné ukázal, že podle 75 % respondentů je přistěhovalectví spojeno se zvýšenou mírou kriminality, 45 % Řeků mínilo, že imigranti připravují o práci původní řecké obyvatelstvo, a zvyšují tak nezaměstnanost, a konečně 63 % označilo antiimigrační politiku řeckého státu za nedostatečně restriktivní. Podle *Eurostatu* žil v roce 2011 v desetimilionovém Řecku necelý milion cizinců, původem především z Albánie.⁷⁵ Počet přistěhovalců však odhadovalo správně pouze 16 % Řeků a stejné množství se jich domnívalo, že se v zemi nachází více než tři miliony imigrantů. Svůj podíl na zveličování problému přistěhovalectví bezesporu měla nejen média, ale především řecké krajně pravicové politické strany, které na antiimigrační tematice postavily svou politickou kampaň.⁷⁶

Velmi bouřlivě reagovala řecká veřejnost také na ekonomický propad Řecka a neschopnost politiků čelit rostoucí politické a sociální krizi. Frustraci, pobouření a beznaděj doplnil pocit ponížení: po období relativní prosperity se Řecko ocitlo pod mezinárodním dohledem. Řečtí autoři Doxiadis a Matsaganis dokonce hovoří o vyhocených emocích srovnatelných s obdobím občanské války (1946–1949).⁷⁷ Memorandum a jeho důsledky poznamenaly řeckou společnost natolik silně, že postoj vůči němu lze v jistém smyslu považovat za novou štěpnou linii. Králová upozorňuje, že tradiční bipolarita v řecké společnosti, která byla historicky založena především na ideologických protikladech rojalismu a antirojalismu nebo komunismu a antikomunismu, může být doplněna o kategorii „pro memorandum“ a „proti memorandum“. ⁷⁸ Přesněji řečeno, memorandum se stalo symbolem nového rozštěpení přítomného v řecké společnosti.

73 BaaS (10. července 2012).

74 *Public Issue* (31. ledna 2010).

75 Eurostat News Release (11. července 2012).

76 Ke vztahu médií a krajní pravice srov. Ellinas (2010).

77 Doxiadis – Matsaganis (2012: 10).

78 Králová (2013).

V návaznosti na tuto problematiku považuje postoj k Evropské unii, národní suverenitě a nacionalismu z hlediska vývoje názorových rozporů za určující také Pagoulatos, který za jednu z nových konfliktních linií zjednodušeně označil ideologický vztah mezi obhájci evropské integrace a nacionalisty.⁷⁹ Skutečnost, že proevropské myšlenky v posledních letech v Řecku výrazně ztratily na popularitě na úkor rostoucího nacionalismu, potvrdily již zmíněné dvojí volby roku 2012. Proti členství v EU se však zatím explicitně vyjádřily pouze dvě extremistické strany, a totiž ortodoxně komunistická KKE a rasistický XA.⁸⁰

Ve prospěch proevropského tábora mluví skutečnost, že Řekové, kteří dříve nesouhlasili s podpisem memoranda, nemusejí nutně zastávat stanoviska proti evropské integraci. Mnozí totiž memorandum odmítají proto, že jeho tvrdá opatření nejsou doplněna odpovídajícími kompenzacemi ve prospěch sociálně nejslabších a nejzranitelnějších skupin.⁸¹ Za druhé je část veřejnosti interpretuje jako neoprávněný vnější zásah *troiky* do fungování řeckého státu. V jednáních o podmínkách memoranda se nejvýrazněji angažovalo Německo, na němž jako na jednom z ekonomicky a politicky nejsilnějších členských států EU spočívala velká míra odpovědnosti za přežití eurozóny. Řecký nesouhlas s politikou memoranda se tak sekundárně projevil v kvalitě řecko-německých vztahů a značně ovlivnil vnímání Německa a jeho evropské politiky řeckou veřejností.⁸² Výsledky průzkumu veřejného mínění *Public Issue* z dubna 2013 poukázaly na prudký nárůst nedůvěry Řeků vůči politice ECB a MMF.⁸³ Postoj respondentů k EU a společné evropské měně byl v roce 2013 velmi kolísavý, přesto bylo zřejmé, že Řekové vnímali euro pozitivněji než samotnou EU. Politickým symbolem zahraniční intervence v řešení řecké krize se pro Řeky stali především němečtí politikové Angela Merkelová a Wolfgang Schäuble. S politikou Německa ve vztahu k řecké krizi vyjádřilo nespokojenost 92 % Řeků.⁸⁴

Rozhořčení Řeků z postupu německých politických představitelů oživilo také historické křivdy spojené s německou okupací Řecka v letech 1941 až 1944.⁸⁵ Řecko-německé vztahy jsou totiž dodnes zatíženy otázkou reparačních nároků Řecka vůči Německu a požadavkem země na vrácení finanční částky, kterou byla donucena nacistickému Německu zapůjčit v době okupace, tzv. nucené půjčky.⁸⁶ Znovuotevřením

79 Pagoulatos (2012: 2).

80 Dinas – Rori (2013: 277–278).

81 Pagoulatos (2012: 3–4).

82 Doxiadis – Matsaganis (2012: 10–13).

83 *Public Issue* (12. dubna 2013).

84 *Ibid.*

85 Podrobněji Droumpouki (2013).

86 Králová (2012: 44–51, 78–80).

reparační otázky se Samarasova vláda pokusila popularizovat svou politiku mezi řeckými občany a získat lepší pozici pro vyjednávání s německou vládou.⁸⁷ Odhady výše částky, kterou by Řecko mělo požadovat jako kompenzaci za válečné ztráty, se velmi liší. Nejen proto nechala v říjnu 2013 řecká vláda vypracovat osmdesátistránkovou zprávu obsahující výčet škod, ale nikoli celkovou dlužnou částku.⁸⁸

Na rozdíl od problematiky ilegální imigrace, kterou uměla politicky lépe zužitkovat řecká krajní pravice, však přispělo téma memoranda se všemi jeho důsledky zejména k výraznému politickému vzestupu SYRIZA.⁸⁹ Tato strana dokázala oslovit velké množství bývalých stoupenců PASOK, které zklamala jeho politika. Jednalo se především o ty voliče, kteří nesouhlasili s memorandem, ale zároveň odmítali odchod Řecka z eurozóny nebo z EU.⁹⁰

Závěr

Specifičnost řecké ekonomické krize spočívá ve skutečnosti, že byla v zásadě vyvolána politickou krizí, která na řecké politické scéně probíhala minimálně od roku 2008. Program finanční pomoci navržený *troikou* vedl k dalšímu zadlužování země a přijatá protikrizová opatření se záhy omezila pouze na politiku úspor, zatímco k provedení zásadních reforem státní správy a ekonomické sféry prakticky nedošlo. Zvolený způsob řešení krize se negativně promítl v sociální politice státu a vedl k masivnímu nárůstu nezaměstnanosti a k prohloubení recese řecké ekonomiky.

Za neúspěchem řešení krize lze hledat jak ekonomické, tak politické důvody. Možná pochybení lze přičíst nejen řeckému státu, ale i Evropské unii, nesoucí politickou zodpovědnost za rozhodnutí *troiky*.⁹¹ Nedostatečná vůle tehdejší řecké politické reprezentace k provedení potřebných reforem byla do značné míry umocněna nastavením řeckého politického systému a státních institucí, jejichž funkčnost a efektivita je oslabována vysokou mírou korupce, klientelismem, populismem a partokracií. V posledních třech desetiletích řecký stát expandoval prakticky do všech sfér veřejného života, přičemž právě přebujelý veřejný sektor je velmi obtížně reformovatelný, neboť hlavním politickým stranám ND a PASOK sloužil jako nástroj k zaopatření vlastních voličů.

V případě řecké krize byl podceněn faktor podpory obyvatel vládě v její snaze o zavedení reforem a opatření vedoucích ke zvládnutí krize. Došlo k rychlému

87 The New York Times (5. října 2013).

88 To Vima (25. října 2013).

89 Dinas - Rori (2013: 278-279).

90 Pagoulatos (2012: 3-4).

91 Srov. The Guardian (9. června 2013).

nárůstu politického extremismu, populismu a nebývalému rozmachu konspiračních teorií, hledajících viníky krize ve zkorumpovaných politicích a stále častěji také za hranicemi řeckého státu. Doprovodným jevem tohoto procesu se stal nárůst nacionalismu, rasismu a xenofobie v řecké společnosti, který souvisel jednak s problematikou ilegální imigrace do Řecka, jednak se specifickou debatou rozvíjející myšlenku, že cílem plánu finanční pomoci Řecku je omezení suverenity a ekonomické a politické podřízení řeckého státu nadnárodním organizacím. Ovšem i tento prvek veřejného diskurzu má hlubší společenské kořeny. Souvisí se skutečností, že novořecký stát se v minulosti vyznačoval velkou politickou a ekonomickou závislostí na zahraničních spojencích, což nyní vede k negativnímu vnímání zahraniční intervence významnou částí řecké veřejnosti.

Bibliografie

Odborné studie

- Alogoskoufis, G. 2012. Greece's Sovereign Debt Crisis: Retrospect and Prospect. *GreeSE: Hellenic Observatory Papers* 54, 1–49.
- Botsiou, K. 2007. Anti-Americanism in Greece. In B. O' Connor (ed.), *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes. Vol. 3: Comparative Perspectives*. Oxford – Westport, Connecticut, 213–234, 336–341.
- Dinas, E. – Rori, L. 2013. The 2012 Greek Parliamentary Elections: Fear and Loathing in the Polls. *West European Politics* 36/1, 270–282.
- Doxiadis, A. – Matsaganis, M. 2012. *National Populism and Xenophobia in Greece (Counterpoint, Open Society Foundations)* [online]. Dostupné z: <http://counterpoint.uk.com/reports-pamphlets/national-populism-and-xenophobia-in-greece/> [20. července 2014].
- Droumpouki, A. 2013. Trivialization of World War Two and Shoah in Greece: Uses, Misuses and Analogies in Light of the Current Debt Crisis. *Journal of Contemporary European Studies* 21/2, 190–201.
- Ellinas, A. 2010. *The Media and the Far Right in Western Europe. Playing the Nationalist Card*. Cambridge.
- Ellinas, A. 2013. The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece. *South European Society and Politics* 18/4, 543–565.
- Fotiadis, A. 2013. Greece: What lies ahead? *Open Society Foundations* [online]. Dostupné z: <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/greece-what-lies-ahead> [20. července 2014].
- Hradečný, P. et al. 2009. *Dějiny Řecka*. Praha.
- Ioakimidis, P. C. 2001. The Europeanization of Greece: An Overall Assessment. In K. Featherstone – G. Kazamias (eds.), *Europeanization and the Southern Periphery*. London, 73–94.
- Katsikas, D. 2012. The Greek Crisis and the Search for Political Leadership. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs* 47/4, 49–56.
- Králová, K. 2011. Role tzv. „cizího faktoru“: Řecká krize v historickém kontextu mezinárodní politiky. *Mezinárodní politika* 9, 28. září 2011 [online]. Dostupné z: <http://www.iir.cz/article/role-tzv-ciziho-faktoru-recka-krize-v-historickem-kontextu-mezinarodni-politiky> [20. července 2014].

- Králová, K. 2012. *Nesplacená minulost: Řecko-německé vztahy ve stínu nacismu*. Praha.
- Králová, K. 2013. Současná krize a mobilizace společnosti: příklad Řecka. Přednáška, Brněnské politologické symposium s názvem Jih Evropy: politické a ekonomické dopady krize, FSS MU, 6. května 2013.
- Lyrantzis, Ch. 2011. Greek Politics in the Era of Economic Crisis: Reassessing Causes and Effects. *GreeSE: Hellenic Observatory Papers* 45, 1–25.
- Markantonatou, M. 2013. Diagnosis, Treatment, and Effects of the Crisis in Greece: A 'Special Case' or a 'Test Case'? *Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion Paper* 13/3, 1–27.
- Pagoulatos, G. 2005. The Politics of Privatisation: Redrawing the Public-Private Boundary. *West European Politics* 28/2, 358–380.
- Pagoulatos, G. 2012. Desperately hanging on: A euro-crisis view from Greece. *European Council on Foreign Relations* 1–7 [online]. Dostupné z: http://ecfr.eu/page/-/ECFR_Greece_paper_20122.pdf [14. července 2014].
- Panagiotou, R. 2013. The Greek crisis as a crisis of EU enlargement: how will the Western Balkans be affected? *Southeast European and Black Sea Studies* 13/1, 89–104.
- Pappas, T. 2013. Why Greece has failed. *Journal of Democracy* 24/2, 31–45.
- Sklias, P. – Maris, G. 2013. The Political Dimension of the Greek Financial Crisis. *Perspectives on European Politics and Society* 14/1, 144–164.
- Stefanidis, I. 2007. *Stirring the Greek nation. Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post-War Greece, 1945–1967*. Aldershot.
- Tsivos, K. 2011. Řecko: z ekonomické krize do politické nevolnosti. *Mezinárodní politika*, 28. září 2011 [online]. Dostupné z: <http://www.iir.cz/article/recko-z-ekonomicke-krize-do-politicke-nevolnosti> [20. července 2014].
- Verney, S. 2012. The Eurozone's First Post-bailout Election: The 2010 Local Government Contest in Greece. *South European Society and Politics* 17/2, 195–216.
- Verney, S. – Bosco, A. 2013. Living Parallel Lives: Italy and Greece in an Age of Austerity. *South European Society and Politics* 18/4, 397–426.
- Vlachou, A. 2012. The Greek Economy in Turmoil. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society* 24/2, 171–200.
- Zartaloudis, S. 2014. Greece and the Recent Financial Crisis: Meltdown or Configuration. In F. Panizza – G. Philip (eds.), *Moments of Truth. The Politics of Financial Crises in Comparative Perspective*. New York, 158–176.

Primární zdroje a tisk

- BaaS. 10. července 2012. Metanasteftiko ke ratsismos: Erevna apo tin TNS Icap ke tin BaaS gia tis antilipsis ton Ellinon [online]. Dostupné z: <http://baas.gr/2012/07/10/racism> [15. července 2014].
- BBC News. 8. prosince 2013. Greece sees end of recession in 2014 with the new budget [online]. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/news/business-25291036> [20. července 2014].
- BBC News. 1. dubna 2014. Eurozone approves next Greece bailout payment [online]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26829120> [20. července 2014].
- EL.STAT. 2014. Apascholisi – Anergia [online]. Dostupné z: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101 [20. července 2014].

- Eurostat News Release*. 11. července 2012. Foreign citizens and foreign-born population: STAT/12/105 [online]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-12-105_en.htm?locale=en [15. července 2014].
- Eurostat*. 2014. Harmonised unemployment rate by sex [online]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020&tableS_election=1&plugin=1 [20. července 2014].
- Kathimerini*. 5. září 2013. Kotsandaras, N. *Costas Karamanlis's deafening silence* [online]. Dostupné z: http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wssite3_1_05/09/2013_517457 [15. července 2014].
- Kathimerini*. 10. dubna 2014. Greek coalition eyes exit from crisis after issuing bond [online]. Dostupné z: http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wssite1_1_10/04/2014_538905 [20. července 2014].
- Public Issue*. 31. ledna 2010. I Ellines apenandi sti Metanastefsi: Stasis apenandi sti metanastefsi ke to neo nomothetiko plesio [online]. Dostupné z: <http://www.publicissue.gr/1388/immigration-2010> [15. července 2014].
- Public Issue*. 12. dubna 2013. Politiko varometro 119 – Idiko thema 2: I stasis ton Ellinon politon apenandi stin Evropi ke ti Germania [online]. Dostupné z: http://www.publicissue.gr/2247/var-apr-2013-special_issue2 [14. července 2014].
- The Guardian*. 9. června 2013. IMF and Greece: Institutional Monstrous Failure [online]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jun/09/imf-greece-institutional-monstrous-failure> [15. července 2014].
- The New York Times*. 5. října 2013. As Germans Push Austerity, Greeks Press Nazi-Era Claims [online]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2013/10/06/world/europe/as-germans-push-austerity-greeks-press-back.html?pagewanted=all&_r=1 [15. července 2014].
- To Vima*. 20. února 2012. Tsipras, A. *Afti pu mas kyvernun den eine toso Ellines* [online]. Dostupné z: <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=444620> [20. července 2014].
- To Vima*. 25. října 2013. I ekthesi tu Konstandinu Doxiadi gia tis polemikes apozimiosis [online]. Dostupné z: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=536525> [15. července 2014].
- Trading Economics*. 2014. Greece GDP Growth Rate (2000-2014) [online]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/greece/gdp-growth> [5. července 2014].
- Ypurgio esoterikon*. 2014. Výsledky řeckých voleb [online]. Dostupné z: <http://ekloges.yypes.gr> [14. července 2014].

Evolution of the Greek Economic Crisis and Its Consequences

Since 2009, Greece has faced serious economic challenges. It has tried to resolve them together with the Troika. As of 2014, the Greek economy seems to be inching toward recovery. This paper analyses the causes of the economic crisis in Greece, the evolution of the crisis, and its impact on Greek politics and society. It opposes the current tendency to interpret the Greek crisis as a simple economic slump. It argues that the origins of the Greek crisis can be traced back to the foundations of the Greek political system. Secondly, the paper focuses on the methods chosen by the Troika and the Greek state to resolve the Greek economic crisis. It claims that they have been unsuccessful, since they severely burdened Greek society and led indirectly to radical changes in the Greek party system that have given rise to populist and extremist political parties.

Keywords

contemporary Greece, economic crisis, Troika, political extremism, populism